

Wereldbeelden en Waarheid

Emanuel Rutten

Vrije Universiteit Amsterdam

Enkele voorafgaande opmerkingen

- Een wereldbeeld, wereldbeschouwing of levensbeschouwing is een specifiek allesomvattend perspectief of raamwerk van waaruit de gehele wereld wordt geduid en begrepen.
- We *accepteren* of *aanvaarden* een wereldbeeld wanneer we ons vertrouwen erin stellen. We vertrouwen erop voor het interpreteren van – en voor het ons oriënteren in – de wereld.
- Mijn wereldbeelden argument laat zien dat de vraag of een bepaald wereldbeeld *intellectueel verantwoord* aanvaard kan worden niet gereduceerd kan worden tot de vraag of het *waar* is.
- Beschouw een mens S wiens cognitieve vermogens goed functioneren. Laat W een wereldbeeld zijn. Door zorgvuldig, kritisch en grondig na te denken kiest S er vrijwillig voor om op wereldbeeld W te vertrouwen. En je vertrouwen in iets of iemand stellen kan inderdaad geheel vrijwillig zijn.

Is het vertrouwen van S in W intellectueel verantwoord?

Beschouw de volgende uitspraken over het vertrouwen van S in W:

- i. Het is *intellectueel redelijk* voor S om W te vertrouwen,
- ii. Het is *intellectueel rationeel* voor S om W te vertrouwen,
- iii. S is *intellectueel gerechtvaardigd* om W te vertrouwen,
- iv. Het valt *binnen de intellectuele rechten* van S om W te vertrouwen,
- v. Het vertrouwen van S in W is *intellectueel verantwoord*,
- vi. Het vertrouwen van S in W is het *resultaat van goed functionerende intellectuele vermogens*,
- vii. Het vertrouwen van S in W is het resultaat van *intellectueel verantwoord handelen*,
- viii. Het vertrouwen van S in W is *intellectueel deugdzaam*.

Is het vertrouwen van S in W intellectueel verantwoord? (2)

- Alle uitspraken (i)-(viii) kunnen worden opgevat als uitdrukkingen van precies dezelfde bewering, namelijk de bewering dat het vertrouwen van S in W intellectueel verantwoord is.
- Veel filosofen menen dat deze bewering uitsluitend *epistemisch* moet worden begrepen. Zij menen anders gezegd dat het enige wat telt voor intellectueel verantwoord vertrouwen in een wereldbeeld de vraag is of S goede *epistemische* redenen heeft voor zijn of haar vertrouwen in W.
- Goede epistemische redenen zijn goede redenen om aan te nemen dat W *waar* is. Kortom, goede epistemische redenen zijn goede redenen om aan te nemen dat W de wereld beschrijft zoals deze is.
- Volgens genoemde filosofen volgt uit (i)-(viii) dus steeds dat S *epistemisch* gerechtvaardigd is om te beweren dat W waar is.
- Zij menen dat als S **niet epistemisch** gerechtvaardigd is om te beweren dat W waar is, (i)-(viii) stuk voor stuk verworpen moeten worden. Het vertrouwen van S in W is dan **niet** intellectueel verantwoord.

Epistemische en *niet*-epistemische redenen

- Toch lijkt dit misplaatst. Degenen die beweren dat de uitspraken (i)-(viii) uitsluitend epistemisch moeten worden begrepen, negeren goede *niet*-epistemische, namelijk *pragmatische* of *existentiële* redenen die S kan hebben om W te vertrouwen.
- Hieronder volgen tien goede redenen die S kan hebben voor zijn of haar vertrouwen in W.
 1. W is consistent, coherent en eenvoudig (*epistemisch*),
 2. W heeft voldoende verklaringskracht en een groot verklaringsbereik (*epistemisch*),
 3. W is plausibel, sluit aan bij achtergrondkennis, stemt overeen met algemeen geaccepteerde wetenschappelijke inzichten en wordt ondersteund door rationele argumenten (*epistemisch*),
 4. W is in lijn met ons gezonde verstand en met diepe universele menselijke intuïties (*epistemisch*),

Epistemische en *niet*-epistemische redenen (2)

5. W draagt bij aan ons zelfbegrip en ons begrip van universele menselijke ervaringen, zoals diepgewortelde morele en esthetische menselijke ervaringen (*epistemisch*),
6. W is praktisch leefbaar en maakt morele ontwikkeling, persoonlijke groei, zelfrealisatie, en zelfontplooiing mogelijk door het vormen van een betekenisvolle identiteit (*niet-epistemisch*),
7. W maakt duidelijk hoe praktisch te leven en vergroot de levenskwaliteit door het voorspiegelen van een nastrevenswaardig en realistisch beeld van ‘het goede leven’ (*niet-epistemisch*),
8. W vervult diepe existentiële behoeften en verlangens door adequate omgang mogelijk te maken met fundamentele existentiële vragen, uitdagingen en problemen (*niet-epistemisch*),
9. W bezit zeggingskracht en kan inspireren, motiveren en bezielen (*niet-epistemisch*),
10. W past goed bij fundamentele persoonlijke ervaringen en transformatieve levensgebeurtenissen die iemands leven en persoonlijkheid diepgaand hebben beïnvloed en veranderd (*niet epistemisch*).
11. W verbindt zich adequaat met iemands persoonlijke affectieve attitudes, emotionele dispositions, en grondstemmingen of gekalibreerde sentimenten ten aanzien van het leven (*niet-epistemisch*).

Het wereldbeelden argument stapsgewijs uitgewerkt

- De conclusie van mijn wereldbeelden argument luidt als volgt:

Als S na zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken een wereldbeeld W als levensleidraad accepteert omdat het voldoende voldoet aan voldoende veel van de criteria (1)-(11), dan geldt (i)-(viii). Het vertrouwen van S in W is dan dus intellectueel verantwoord.

- De redeneerstappen van het argument volgen hieronder.

1. Een mens moet zijn leven leiden. (*premisse*),
2. Om zijn leven te leiden, moet een mens zich oriënteren in de wereld, navigeren door de wereld, en zijn leven interpreteren en sturen. (*premisse*),
3. Om zich in de wereld te oriënteren, om door de wereld te navigeren, en om zijn leven te interpreteren, moet een mens vertrouwen op een wereldbeeld dat genoemde oriëntatie, navigatie, en interpretatie en sturing mogelijk maakt. (*premisse*),
4. Een mens moet vertrouwen op een wereldbeeld dat genoemde oriëntatie, navigatie, en interpretatie en sturing mogelijk maakt. (*uit 1, 2, 3*),

Het wereldbeelden argument stapsgewijs uitgewerkt (2)

5. Een mens kan niet op twee of meer wereldbeelden tegelijkertijd vertrouwen (*premisse*),
6. Als S door zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken ervoor kiest om te vertrouwen op een wereldbeeld dat genoemde oriëntatie, navigatie, en interpretatie en sturing voldoende mogelijk maakt, dan vertrouwt S dat wereldbeeld als resultaat van succesvol zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken. (*uit 4, 5*),
7. Als een wereldbeeld in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de criteria (1)-(11), dan maakt het genoemde oriëntatie, navigatie, en interpretatie en sturing voldoende mogelijk (*premisse*),
8. Als S door zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken ervoor kiest om te vertrouwen op een wereldbeeld W omdat het in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de criteria (1)-(11), dan vertrouwt S dat wereldbeeld als resultaat van succesvol zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken. (*uit 6, 7*),
9. Als S een wereldbeeld W vertrouwt als resultaat van succesvol zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken, dan gelden (i)-(viii). Het vertrouwen van S in W is dan dus intellectueel verantwoordelijk. (*premisse*),
10. Als S door zorgvuldig, kritisch en grondig nadenken ervoor kiest om te vertrouwen op een wereldbeeld W omdat het in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de criteria (1)-(11), dan is het vertrouwen van S in W intellectueel verantwoordelijk. (*conclusie uit 8, 9*).

Opmerkingen bij het wereldbeelden argument

- Het wereldbeelden argument is logisch geldig. Geen van de premissen is omstreden. Het zijn existentiële (1, 2), conceptuele (3, 9) of psychologische (5) gemeenplaatsen. De conclusie volgt dus redelijkerwijs.
- Als een wereldbeeld W in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de criteria (1)-(11), dan is het om die reden vertrouwen op wereldbeeld W als leidraad voor het leven intellectueel verantwoord.
- Intellectueel verantwoord vertrouwen in W betekent echter nog niet dat W ook in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de *epistemische* criteria in (1)-(11) om ook *epistemisch* gerechtvaardigd te kunnen beweren dat W *waar* is. Dat is niet dezelfde kwestie.
- Intellectueel verantwoord vertrouwen in W impliceert niet dat W *waar* is. Wereldbeeld W zou *onwaar* kunnen zijn en toch intellectueel verantwoord vertrouwd kunnen worden.
- Zelfs wanneer we *epistemisch* gerechtvaardigd kunnen beweren dat W *waar* is, volgt daaruit nog niet dat W *waar* is. Wereldbeeld W zou *onwaar* kunnen zijn en toch *epistemisch* gerechtvaardigd kunnen zijn.

Opmerkingen bij het wereldbeelden argument (2)

- Intellectueel verantwoord vertrouwen in wereldbeeld W sluit niet uit dat er andere wereldbeelden zijn die eveneens in voldoende mate voldoen aan voldoende veel van de criteria (1)-(11) en dus eveneens intellectueel verantwoordelijk vertrouwd kunnen worden – ook door hen die eerst hun vertrouwen in W stelden, maar er sindsdien voor kozen om opnieuw te beraadslagen.
- Iemand die intellectueel verantwoord vertrouwt in wereldbeeld W zou van mening kunnen zijn dat W *beter* voldoet aan (1)-(11) dan andere wereldbeelden die eveneens in voldoende mate voldoen aan voldoende veel de criteria (1)-(11). Wereldbeeld W is voor hem of haar dan niet alleen intellectueel verantwoord, maar ook *het meest of maximaal* intellectueel verantwoord.
- Iemand die intellectueel verantwoord vertrouwt in wereldbeeld W zou van mening kunnen zijn dat W ook in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de *epistemische* criteria in (1)-(11) om epistemisch gerechtvaardigd te beweren dat W *waar* is. Wereldbeeld W is dan ook epistemisch gerechtvaardigd.
- Iemand die epistemisch gerechtvaardigd beweert dat W waar is zou van mening kunnen zijn dat W beter voldoet aan de epistemische criteria in (1)-(11) dan andere wereldbeelden die eveneens epistemisch gerechtvaardigd zijn. Wereldbeeld W is dan *het meest of maximaal* epistemisch gerechtvaardigd.

Epistemische en niet-epistemische waarheid?

- Wat als niet alleen het intellectueel gerechtvaardigd zijn [i.e., (i)-(viii)], maar zelfs de waarheid zelf niet louter epistemisch hoeft te worden begrepen? Kortom, wat als er **niet-epistemische waarheid** bestaat?
- Zo kunnen er existentieel geladen situaties zijn, zoals het moeten vertrouwen op een wereldbeeld om je leven goed te kunnen leven, waarin we gerechtvaardigd over *waarheid* willen kunnen spreken zonder te moeten veronderstellen dat alles wat in een waarheidsaanspraak besloten ligt louter epistemisch van aard is. In dergelijke gevallen is er sprake van wat we *niet-epistemische* waarheid kunnen noemen.
- Waarheid heeft dan een epistemisch deel (bijvoorbeeld: correspondentie met de werkelijkheid oftewel de werkelijkheid weergeven zoals zij is) en een niet-epistemisch deel (dat wil zeggen: een deel wat betrekking heeft op wat *waarachtig* is in de zin dat het existentieel passend aansluit bij het concreet geleefde leven).
- Als er zo'n omvattende notie van waarheid is, dan kan het intellectueel gerechtvaardigd zijn om te beweren dat een wereldbeeld *W waar* is, ook indien het *niet* in voldoende mate voldoet aan voldoende veel van de epistemische criteria in (1)-(11) om epistemisch gerechtvaardigd te beweren dat *W epistemisch waar* is.